

Шта се десило са радном етиком?

Пише: Стивен Маланга
среда, 14 октобар 2009 15:50

У „Демократији у Америци“, Алексис де Токвил је изразио своју бојазан да би слободна, капиталистичка друштва могла развити већу „склоност телесним задовољствима“ те да би грађани могли „изгубити меру и самоконтролу“. Предано тежећи личној добити, могли би „изгубити свест о тесној вези која постоји између личног богатства сваког од њих и просперитета свих“, и на крају упропастити и демократију и просперитет.

Гениј Америке раног деветнаестог века, сматрао је Токвил, био је у њеној окренутости „продуктивној индустрији“ без пада у погубни материјализам. Равнотежа која се у Америци одржавала, приметио је француски друштвени критичар, била је резултат распрострањеног скупа грађанских врлина, слављења не само напорног рада, већ такође и штедљивости, интегритета, ослањања на себе и скромности – врлина које су изникле из свеprisутности религије, коју је Токвил називао „првом од (америчких) политичких институција... која је уграђивала моралност“ у америчку демократију и слободна тржишта. Неких 75 година касније, социолог Макс Вебер квалитете које је уочио Токвил назвао је „протестантском етиком“ и прогласио их каменом темељцем успешног капитализма. Попут Токвила, Вебер је сматрао да је ова етика најпотпуније остварена у Америци, где је сасвим прожимала друштво. Проповедана од стране величина какав је био Бенџамин Френклин, предавана у државним школама, уткана у популарне романи, препричавана у књигама за самоусавршавање и преношена досељеницима, ова етика је представљала потпору и подршку економском успеху Америке.

Шта би Токвил и Вебер мислили од данашњој Америци? На месту штедљиваца, нашли би нацију дужника, која се батрга под теретом позајмица узетих на основу лажних података. Уместо сталне и стрпљиве акумулације богатства, нашли би банке и финансијере са тако краткорочним перспективама да никада не застану да размотре последице продаје обвезница које не разумеју. Уместо земље у којој је једино што је човек тражио од власти било „да га не узнемирава у његовом труду“, како је описао Токвил, нашли би нацију изнуђивача који захтевају олакшице да би купили куће, започели нови бизнис, или спасили стари. Пронашли би оно што је Токвил описао као „погубни круг материјализма“ – круг стицања и уживања који људе води још грозничавијем стицању и на крају уништава богате демократије.

А разумели би и због чега. Након три века процвата у Америци, протестантска етика је почела да се распада, а њени кључни елементи полако да ишчезавају из модерног америчког друштва, да нестају из школа, из бизниса, из популарне културе, и да нам

Шта се десило са радном етиком?

Пише: Стивен Маланга
среда, 14 октобар 2009 15:50

остављају економски систем ослобођен ограничења које му је наметала грађанска врлина. Ни Адам Смит – који је, заправо, био филозоф морала – није могао да замисли капитализам који функционише у таквом етичком вакуму. Планови за финансијски опоравак, нове регулативне шеме и потези у монетарној политици не могу бити довољни да подстакну снажан, дугорочан опоравак америчких економских прилика без делимичног опоравка онога што је некада доживљавано као радна етика – не само напорног рада већ и читавог скупа додатних врлина, чије се кључне улоге у развоју и одржавању слободних тржишта мало ко данас сећа.

Амерички експеримент који је Токвил описао 1830-их био је више од пуког покушаја да се открије могу ли људи живети без монарха и владати сами над собом. Слободно друштво морало је бити оно друштво у коме људи могу тражити прилике за економски успех уз минимално мешање државе. Да би се то постигло без настанка анархије, била је потребна самодисциплина која се, по Макс Веберу, налазила у самој сржи протестантске етике. „Нагон за стицањем, јурењем за добитком, новцем, што већом могућом количином новца, сам по себи нема ничег заједничког са капитализмом“, написао је Макс Вебер у „Протестантској етици и духу капитализма.“ „Неограничена похлепа за добитком ни најмање не личи на капитализам, а још мање је таква по свом духу“. Заиста, бит капитализма је „рационално контролисање“ нагона за стицањем богатства на начин да посао (и коначно читава економија) буду одрживи и самообновљиви, написао је Вебер. У питању је „трагање за профитом, вечито *ОБНОВЉИВ* *ИМ* профи том, путем сталног, рационалног... предузетништва.“

Чувена је Веберова тврдња да је Протестантска реформација – са нагласком који су Жан Калвин и Мартин Лутер стављали на личну одговорност, напоран рад, штедњу, поштење и одлагање задовољства као на њене суштинске одлике – уобличила дух капитализма и допринела његовом успеху. Калвинизам и секте које су из њега проистекле, нарочито пуританизам и методизам Џона Веслија у Енглеској, биле су превасходно религије средње и радничке класе, и врлине које су оне промовисале довеле су до нове врсте обила и друштвене мобилности, које се нису базирале на земљи (њу су углавном поседовале аристократе) већ на успешном предузетништву.

Спајање капитализма и врлина које су сачињавале радну етику нигде није више дошло до изражаја него у Америци, у којој су пуритански пионири основали насеобине инспирисани калвинистичком посвећеношћу раду. За резултат је добијено изванредно друштво у коме су, како је Токвил приметио, сва „часна занимања била угледна“ и у коме је „појам рада од стране сваког доживљаван као погодно, природно и часно стање људског бивствовања“. За разлику од Европе, у којој су аристократе и више класе често

Шта се десило са радном етиком?

Пише: Стивен Маланга
среда, 14 октобар 2009 15:50

ниподаштавале рад, у Сједињеним Државама „богат човек сматра за своју дужност према друштву да своје слободно време посвети некој врсти индустријске или комерцијалне активности, или јавним пословима. Уколико би се посветио искључиво свом животу, сматрао би себе за човека лошег карактера“.

Ова чврста и сложена радна етика, тако суштински важна за тешко постигнут успех првих америчких насеобина, постала је део друштвеног ткива земље. Свој најјаснији израз нашла је у опусу Бенџамина Френклина, чије су општепознате максиме, које се данас сматрају симпатично застарелим, препоручивале грађанима нове државе поглед на свет који је промовисао рад и тежњу за богаћењем. Крилатице „Време је новац“, „Никад немој задржати позајмљени новац ни сат дуже него што си обећао“ и „Рано легање и рано устајање човека чин здравим, богатим и мудрим“ величале су врлине које су Френклин и његови савременици сматрали не као превасходно религиозне, већ као надасве корисне. Репутација часног човека чини позајмљивање новца за нове послове много лакшим, саветовао је Френклин. Човек који се у свом приватном животу одликује самодисциплином, изазива поверење код зајмодаваца и пословних партнера. А таква комбинација врлина, коју је Вебер описао као „идеал часног човека осведоченог угледа“, јесте она која обезбеђује напредовање у животу.

Френклинова најпродаванија дела су имала огроман утицај на Америку. Његове идеје, навелико поздрављане, продрле су у популарну културу и образовање. Водећи уџбеници за основне школе деветнаестог века, утискивали су у децу врлине рада и штедљивости. Како би драматизовао „последнице лењости“, један уџбеник је доносио причу о сиромашном Џорџу Џонсу, који је протраћио време у школи и потрошио новац који је његов отац посветио његовом образовању, завршивши као бедна скитница. У петом разреду, ученици су напамет учили химну раду Елајзе Кук, једноставно названу „Рад“, која им је саветовала „Ради, ради, дечаче мој, немој се бојати/ одважно у лице раду гледај.“

Школована у таквом духу, америчка деветнаестовековна омладина уживала је у од-трња-до-звезда романима Хорација Елцера млађег, који је продао неких 200 милиона књига са заплетима који личе на путоказе радне етике. Радна етика чак је утицала и на игре у Америци. Најпопуларнија оновремена друштвена игра, „Игра живота“, аутора Милтона Бредлија, која је продавана од врата до врата, захтевала је од играча да путује кроз живот и зарађује поене за успешно школовање, налажење супружника и напоран рад, док избегава опасности попут коцкања и лењости. У обрасцу за патентирање игре Бредли је навео да му је намера да „у умове младих усади велике моралне принципе врлине и порока“.

Шта се десило са радном етиком?

Пише: Стивен Маланга
среда, 14 октобар 2009 15:50

Радна етика такође је одвајала северне колоније од јужних, и касније помогла Северу да победи у Грађанском рату. Многи јужњачки досељеници нису дошли у потрази за религиозном слободом, већ једино за економским приликама. Уместо да оснивају села и градове са грађанским друштвом, јужњачки досељеници развили су изоловане и удаљене плантаже. Уместо да развијају разноврсну економију, они су користили робовску снагу да узгајају неколико основних усева. Створили су друштво у коме се релативно мали број власника плантажа понашао попут аристократије. Уместо да сваки частан посао сматрају достојним угледа, они су развили оно што историчар Вен Вудворд назива „јужњачком етиком“, која је неке послове сматрала достојним једино робова. На крају, такви погледи показали су се као највећа слабост Југа, јер се Север, уобличен радном етиком, обрушио својом индустријском моћи на слабашну јужњачку економију, изграђену превасходно на дувану и трговини робовима уместо на пуританској етици.

Након грађанског рата, ова секуларизована верзија протестантске етике послужила је као звезда водиља милионима сиромашних досељеника, од којих су многи били из земаља које нису имале много искуства са слободним тржиштима и демократијом. Њихово асимиловање у културу коју су препознали не као протестантску, већ као америчку, оживело је земљу, и помогло да Америка с краја деветнаестог и почетка двадесетог века буде на сасвим другачијем путу него Европа.

Иронично, али многи од ових досељеника усвојили су свој Френклиновски кодекс преко америчке католичке цркве. Кључни представници црквене хијерархије – нарочито изванредни надбискуп Њујорка Џон Хјуџиз, рођен у сиромаштву у Ирској – живели су по принципима ове етике и разумели њену улогу у успеху земље. Хјуџиз је себи поставио задатак да морално и економски уздигне милионе сиромашних њујоршких досељеника из Ирске. Основао је мрежу од неких 100 католичких школа које су ирску децу подучавале „верском кодексу личног владања.“ Хјуџизова црква била је, како је то рекао, „црква дисциплине“. Католичке школе широм земље угледале су се на његов рад, и многе од њих и данас успешно раде, чак и са проблематичном децом.

До краја деветнаестог века, Ирци су се већином извукли из сиромаштва и придружили америчком мејнстриму. Таласи јужно- и источноевропских католика дошли су за њима, као и источноевропски Јевреји – неких 20 милиона досељеника од 1890. до 1925. – и брзо су поновили успех Ираца у земљи чије институције су величале и награђивале напоран рад, штедљивост и самоусавршавање. Током само једне генерације, показује једна студија, просечна досељеничка породица са почетка двадесетог века достигла би приход и образовни ниво породице рођених Американаца, што значи да су деца досељеника имала исту шансу да постану рачуновође, инжењери или адвокати као и деца породица које су генерацијама овде биле укорене.

Шта се десило са радном етиком?

Пише: Стивен Маланга
среда, 14 октобар 2009 15:50

Раскид са овим, три стотине година дугим концензусом у погледу радне етике, почео је културним протестима 1960-их, који су довели у питање и одбацили многе традиционалне америчке врлине. У корену овог раскида лежи оно што Данијел Бел назива „Културне противречности капитализма“ – као што је одбацивање традиционалних буржоаских вредности од стране европских уметника и интелектуалаца с краја деветнаестог века, који су настојали „да замене религију или морал естетским оправдањем живота.“ До 1960-их, модернистичке тенденције прерасле су у кредо о самоипуњењу у којем „ништа није забрањено, све је за испробати“, како је написао Бел. Практичност, штедљивост, умереност, самодисциплина и одлагање задовољства, одлике протестантске етике, постали су прошлост.

Заједно са свим овим врлинама које су сачињавале америчку радну етику, ослабила је и вера у значај рада самог. Када су се посветили психоделичним искуствима и сагледавању нових хоризоната, демонстранти из шездесетих такође су и одбацили наметнуте друштвене обавезе. Како је уредник „Америчке радне етике“ из 1973. приметио, „обилје, хедонизам и радикализам“ одвраћали су многе американце од посла и грађења каријере, што је за резултат имало нагло успоравање продуктивности Сједињених Држава од 1965. до 1970. године. Трансформација вредности која је наступила била је огромна. Како је Џорџ Блум из „Слоан школе менаџмента“ на МИТ написао у есеју о опадању америчке радне етике из 1971.: „Тужно је, али истинито да „прогрес“ постаје ружна реч у буквално свим друштвеним секторима“.

Однос према пословним људима такође се променио. Како примећује филмски критичар Мајкл Медвед у „Холивуд против Америке“, док су филм и телевизија раније нудили уравнотежен приказ радника и послодаваца, од средине 60-их па на даље, филмови и телевизија приказују пословне руководиоце скоро искључиво као зликовце или будале. Култни филм ове ере, добитник Оскара 1967. „Дипломац“, прави је пример тога, са својом причом о свеже свршеном дипломцу колеџа који доводи у питање предузетничку етику друштва одраслих. Ниједан лик није представљен са више презира него породични пријатељ који дипломаца саветује „Рећи ћу ти само једну реч – само једну: пластика. У пластици је будућност.“ Такви прикази истовремено су и одражавали и учвршћивали ставове генерације бејби-бумера. Анкета магазина „Форчјун“ из 1969. показала је да је 92% студената сматрало да су пословни руководиоци сувише усмерени ка профиту.

У овом периоду, врлине су постале нешто одвојено од рада. Када је компанија Милтона Бредлија поново направила „Игру живота“ средином 60-их, напустила је концепт награђивања традиционалних буржоаских вредности попут образовања и брака. Једино што је остало у игри било је пуко стицање новца, док компанија, под ударом критике,

Шта се десило са радном етиком?

Пише: Стивен Маланга
среда, 14 октобар 2009 15:50

није у редизајнирану верзију укључила и награде за добра дела. Али, ови напори изродили су једино политичку коректност: у новој верзији, рециклирање смећа и помоћ у спасавању угрожених врста представљали су одраз врлина које доносе поене. Такви поступци, заједно са толеранцијом и осетљивошћу, проширили су се попут гаса и попунили вакум који је остао тамо где је некад била протестантска етика.

Културни преокрет овог периода проузроковао је дубоке промене у институцијама које су традиционално преносиле радну етику – нарочито школама. Одсеци за педагогију по универзитетима почели су да будућим наставницима у основним школама говоре како традиционални програм, направљен по мери наставника са циљем да ствара образоване грађане који поштују обичну америчку етику, треба да замене новим приступом по мери детета, који „лични напредак“ сваког ученика третира као различит и посебан. Током 60-их, када су интелектуалци и студенти одбацивали традиционалне америчке вредности као ограничавајуће по испуњење, основне школе су навелико напустиле традиционални програм. „Професори педагогије хитро су се придружили професорима са Нове левице у промовисању идеје да би свако наметање било каквог програма одозго представљало десничарску заверу осмишљену да се одржи доминација беле, мушке, буржоаске структуре моћи“, објашњава реформатор образовања Е. Д. Хиршч у својој новој књизи „Стварање Американаца: демократија у нашим школама“

Међутим, буржоаске вредности су помогле да се одржи Веберово „рационално контролисање“ нагона за гомилањем богатства: оне су „рационалном самоинтересу“ или, како је Токвил то казао „правилно схваћеном самоинтересу“ обезбеђивале рационалност. Када су школе и шире друштво одбациле ове вредности, ефекти су били очекивани. У школама, на пример, нови „свако дете је посебно“ програм довео је до наглог пораста самообузетости студената, како описују психолози Џин М. Твенц и Кит Кемпбел у књизи „Епидемија нарцизма: живот у доба заслуга.“ Резултат тога су генерације све уображенијих младих људи који показују све више одлика нарцисоидне личности, укључујући и растућу опседнутост „материјалним богатством и физичким изгледом“. Дакле, генерација из шездесетих произвела је генерацију „Ја“ из седамдесетих. До средине осамдесетих, анкета међу тинејџерима показала је да више од девет десетина њих сматра шопинг својом омиљеном активношћу.

Економски шокови који су пратили превирања из касних 60-их, нарочито разорна инфлација из 70-их, ојачали су новонастали материјализам. Захваљујући заблудама Џонсонове администрације да је држава у стању да без последица финансира обимне програме социјалне помоћи и рат, Сједињене Државе су се до 1974. батргале са двоцифреним годишњим порастом инфлације, у поређењу са годишњим растом инфлације од 1% у раним 60-им. Инфлација је најтеже погодила оне који су поштовали радну етику, уништавајући животне уштеђевине невиђеним скоковима цена, шаљући

Шта се десило са радном етиком?

Пише: Стивен Маланга
среда, 14 октобар 2009 15:50

поруку да је „штедња и избегавање задуживања за будале“, како је приметио „Форчјун“ магазин. „Порука је била купуј, купуј, купуј, пре него што се новац у твојим рукама претвори у прах и потпуно нестане.“

Када је стриктна монетарна политика некадашњег управника Федералних резерви Пола Волкера раних 80-их укротила инфлацију, Америка је почела да долази себи. Али то је била друга земља, која је у извесној мери изгубила „рационалну контролу“ над „стицањем богатства“, коју је Макс Вебер видео као кључну за „вечито обновљиви профит“. Корпоративна реструктурирања из 80-их, спроведена од стране нове генерације предузимача спремних на ризик, и стручњака за преузимање који су користили агресивне финансијске инструменте са провокативним именима попут „високоризичних обвезница“ како би купили и „преврнули“ велике компаније које нису успеле да се поврате, изменила су корпоративну Америку, тргнувши је из самозадовољства 70-их. Међутим, затварања фабрика, смањење броја запослених и реструктурирања из 80-их такође су нервозу унела и међу раднике, како је стари идеал доживотног запослења у једној матичној компанији уступао место каријери сачињеној од прелазака с посла на посао у пословном окружењу које се непрестано мењало.

Уз владину политику која је подстицала „зграби одмах“ менталитет, нова ера потрошње заснована на кредитима процветала је током опоравка у 80-им, и Американци су од штедиша постали дужници. Разбацивање богатством постајало је све уобичајеније. Од 1982., када је Волкер коначно укротио инфлацију, па до 1986., продаја луксузних аутомобила у Америци се удвостручила. Просечна старост купца бунде – врхунског статусног симбола – са 50 година пала је на само 26 година средином 80-их. Како би подупрео такве куповине, укупни амерички потрошачки кредитни дуг нарастао је готово троструко, до 2.56 билиона долара у периоду од 1980. до 2008., док је национална стопа штедње спала са отприлике 12% личног дохотка у раним 80-им на мање од 1% у 2005. Неки американци из средње класе почели су да подсећају не на економичну буржоазију ране индустријске револуције, већ на господу велепоседнике истог периода, која је распродала своје поседе како би могла да финансира раскошан живот.

Коначни расплет ове трансформације представљао је крах светских финансијских тржишта из 2008. Сигурно је да је Америка и раније имала своје преваранте, сумњиве бизнисмене и шпекуланте, али је овог пута разлика била у томе што су панику покренули милиони хипотека обичних Американаца – хипотека које су у најбољем случају биле непромишљене а у најгорем – кривотворене. Према Еф-Би-Ају, извештаји о проверама са хипотекама удесетостручили су се од 2001. до 2007. Огроман број превара захтевао је уплитање у илегалне радње великог броја бизниса, што је на крају уништило и њих и читаву индустрију. Пропаст шесте по величини америчке банке „Вашингтон мјучуал“, које је изградила империју на темељима безобзирног позајмљивања, пример је таквог

Шта се десило са радном етиком?

Пише: Стивен Маланга
среда, 14 октобар 2009 15:50

уништења.

Није потребно ни рећи да ово није оно што је Адам Смит имао на уму. Смит је поставио темеље својих економских теорија из „Богатства нација“ у својој претходној књизи, „Теорија моралних осећаја“, у којој прати еволуцију етике, пошавши од човекове природе као друштвеног бића које осећа стид уколико чини нешто за шта верује да би неутрални посматрач сматрао неприличним. Смит је сматрао да друштва, како еволуирају, формирају институције – судове рецимо – које одражавају и кодификују те етичке принципе појдинаца, а да ове институције представљају суштинску потпору сваком развијеном трговинском систему.

Изгледа да модерни експерименти неуронауке потврђују Смитов став да наше врлине произилазе из наше емпатије према другима, али уз важан услов: личној етици неопходна је потпора друштвених институција и она може бити нарушена лошом друштвеном поруком, како неуроекономиста Пол Зек пише у књизи „Морална тржишта: кључна улога вредности у економији“. Када су људи бомбардовани погрешном поруком – као запослени у „Вашингтон мјучуалу“ чији су наређени стално тражили од њих све ризичније и ризичније потезе – неки од њих се повинују са згражавањем, док други постепено потискују понашање условљено туђим мишљењем и стид који уз њега иде, кршећи своју сопствену етику. Тај механизам обмане раширио се током недавног мехура на тржишту некретнина; варање у циљу добијања хипотеке постало је толико уобичајено да варалице скоро да нису ни примећивале да чине превару.

Суочивши се са крахом тржишта, наша национална дискусија о томе како поправити капитализам чини се ограниченом на оне који мисле да ће више владиног ангажовања решити проблем, као и на оне који мисле да ће слободна тржишта излечити сама себе. Мало ко се запитао да ли можемо оживети грађанске врлине које су 300 година одржавале нашу економију.

Тешко да можемо пронаћи много цркви које данас проповедају те врлине. Иако је Америка религиознија од већине индустријализованих земаља, данашње свештенство није на линији са буржоаском радном етиком. Национални савет Црква данас заступа левичарски „друштвени госпел“ прерасподеле богатства. А, иако је Католичка црква некада настојала да генерације сиромашних досељеника уведе у амерички економски живот, њена највећа организација за социјалну помоћ, Каритас, постала је данас продужена рука редистрибуционистичке државе благостања. Чак су и наше еванђелистичке цркве, чија теологија је најближа оној коју се заступали велики протестантски реформатори, своју енергију усмериле на друштвена питања попут борбе

Шта се десило са радном етиком?

Пише: Стивен Маланга
среда, 14 октобар 2009 15:50

против абортуса или хомосексуалних бракова, чак и против реформе социјалне помоћи која омогућава самохраним мајкама да се врате на посао.

Истина, неколико група, попут Потрошачке федерације Америке или Института за Америчке вредности су покренуле националне кампање, по моделу из Другог светског рата, како би охрабриле штедњу и вратиле умереност у амерички живот. Али, покушаји подучавања одраслих о штедљивости и стрпљивом гомилању богатства путем напорног рада, о ономе што нису научили у породици или школи, јесте унапред изгубљена битка.

Могу ли школе чинити оно што су некада чиниле – стварати образоване грађане са усађеним етичким основама капитализма? То би захтевало поновно посвећивање школа „прављењу Американаца“, како Хиршч предлаже у својој новој књизи. Обећавајуће је што је неколико државних и приватних школа широм земље заменило програм фокусиран на децу програмом фокусираним на учење о нашој култури и институцијама. Али ти примери представљају само сићушну кап у мору образовног мејнстрима.

У позном периоду свог живота, Адам Смит је написао како владине институције никада не могу укротити и регулисати друштво које није подигнуто на основном скупу вредности. „Која је владина институција у стању да промовише срећу човечанства колико то може учинити општа раширеност мудрости и врлине?“ написао је. „Сва власт само је несавршени лек за њихов недостатак“.

Америка двадесет првог века спознаје ту лекцију.

Превод и адаптација: Јована Папан

(Текст преузет из магазина „Сити џурнал“ http://city-journal.org/2009/19_3_work-ethic.html)